

Судово-експертна діяльність як складова боротьби із протидією правосуддю

Елла Сімакова-Єфремян *

* Д-ка юрид. наук, професорка, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8246-7688>, e-mail: simakova@hniise.gov.ua

DOI: 10.32353/khrife.1.2025.01 УДК 343.98

Надійшло 25.03.2025 / Прийнято до друку 26.03.2025 /

Доступно онлайн 31.03.2025

Судова експертиза та криміналістика відіграють важливу роль у забезпеченні правосуддя, сприяючи утвердженню об'єктивної істини у кримінальних провадженнях. Водночас сучасні реалії свідчать про ускладнення злочинної діяльності, зокрема про активну протидію розслідуванню суб'єктів правопорушень. Протидія розслідуванню охоплює широкий спектр протиправних діянь — від знищення доказів до впливу на свідків і слідчих, вона стала системним явищем, яке потребує глибокого наукового осмислення та розроблення ефективних методів її нейтралізації. Актуальність цієї проблематики зумовлена стрімким зростанням рівня злочинності, її транснаціональним характером і вдосконаленням способів приховування злочинів, що ускладнює роботу правоохоронних органів із їх розслідування та розкриття.

У цих умовах криміналістика як наука, що вивчає закономірності механізмів учинення злочинів і способи їх розкриття, має адаптуватися до нових викликів. Протидія розслідуванню дедалі частіше набуває форм, які потребують не лише практичних, а й теоретичних підходів до її подолання. Наприклад, застосування корупційних механізмів, маніпулювання доказами або створення штучних перешкод слідству свідчать про необхідність виокремити явище протидії розслідуванню злочину як самостійний об'єкт криміналістичного дослідження. Водночас суперечливість термінологічного

апарату й відсутність єдиної концепції із цього питання ускладнюють систематизування знань у цій сфері.

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» активно долучається до дослідження порушеної проблеми, пропонуючи нові підходи до формування криміналістичного вчення про протидію розслідуванню. Розроблення фундаментальних засад такого вчення сприятиме не лише вдосконаленню методик розслідування, а й підвищенню ефективності правозастосовної практики в умовах сучасних загроз.

Станом на сьогодні збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» індексовано в *Google Scholar* і міжнародних наукометричних базах: *Academic Scientific Journals Indexing*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *CORE*, *Crossref*, *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*, *Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD)*, *ERIH PLUS*, *Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)*, *Europub*, *Index Copernicus International*, *MIAR*, *RefSeek*, *Research-Bib*, *Ulrich's*, *WorldCat*, а також розміщено в Реєстрі наукових видань України й на сайті реєстратора цифрових ідентифікаторів DOI. Електронні версії збірника розміщено в мережі «Інтернет» на платформах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, бібліотек судово-експертних установ Міністерства юстиції України, закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України та ін., що сприяє обміну науковими напрацюваннями між авторами видання й ученими всього світу.

Наукові праці цього випуску «Теорії та практики судової експертизи і криміналістики» об'єднано у дві групи — дослідницькі роботи (*Research Papers*) та наукові нотатки (*Case Notes*).

Рубрику дослідницьких робіт відкриває стаття «Допустимість у кримінальному провадженні доказів, отриманих за участі спеціаліста» доктора філософії у галузі права **Юрія Чечіля**, докторки юридичних наук, доцентки **Вікторії Білої** та кандидата юридичних наук **Станіслава Шептуховського** (усі з України). Автори глибоко аналізують умови, за яких докази, здобуті із залученням спеціаліста, можна визнати недопустимими. Розглянуто правовий статус спеціаліста, імперативний характер його залучення, що може суперечити принципу добровільності праці. Особливу увагу приділено оплатному характеру роботи спеціаліста й потенційним колізіям з антикорупційним законодавством (заборона іншої оплачуваної діяльності для держслужбовців) і трудовим правом (заборона примусової праці, проблема нерівної оплати за рівну працю). Науковці аналізують нещодавні зміни до Кримінального процесуального кодексу України (ст. 71 і 214), що розширили повноваження спеціалістів, але водночас запровадили обмеження, зокрема щодо залучення іноземних фахівців лише у справах про зброю масового знищення. Дослідники наголошують на ризиках порушення прав людини й аргументують необхідність системного перегляду інституту спеціаліста у кримінальному провадженні.

У наступній статті докторки юридичних наук і професорки **Ірина Петрова** та **Ганна Сніцина** (обидві з України) висвітлюють критичну важливість об'єктивного оцінювання професійного рівня працівників судово-експертних установ як ключового інструмента кадрового менеджменту для підвищення ефективності їхньої діяльності. Авторки докладно аналізують різні методи збирання інформації для оцінювання, включно з вивченням документів, спо-

стереженням і різними типами співбесід (біографічними, ситуаційними, критеріальними). Розглянуто основні завдання та цілі оцінювання (інформативну, мотиваційну, адміністративну), а також фундаментальні принципи його проведення: гласність, демократизм, об'єктивність, системність, результативність. Науковиці зауважують про відсутність універсальної методики й необхідність розроблення індивідуальних програм оцінювання, адаптованих до специфіки кожної установи. Виокремлено та схарактеризовано ключові компетентності, що підлягають оцінюванню (професійність, якість роботи, стресостійкість, ініціативність, командна робота, прагнення до розвитку), і наголошено на значенні зворотного зв'язку та впровадження автоматизованих систем для підвищення ефективності й об'єктивності оцінювання.

Стаття «Особливості обставин, що підлягають установленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із утручанням у діяльність представників органів державної влади» кандидата юридичних наук, докторанта **Володимира Попова** (Україна) окреслює специфіку предмета доказування, тобто обставин, які необхідно з'ясувати під час розслідування специфічної групи кримінальних правопорушень. Автор аналізує кримінально-правові склади таких діянь, передбачених Кримінальним кодексом України, визначає коло потерпілих, специфіку об'єктивної та суб'єктивної сторін злочинів. Науковець пропонує об'єднати обставини, що підлягають з'ясуванню, у три основні групи: 1) ті, що характеризують механізм кримінального правопорушення (спосіб, обстановка, особа потерпілого, наслідки); 2) ті, що стосуються суб'єктивних характеристик особи правопорушника (форма вини, мета,

мотиви, обставини, що впливають на відповідальність); 3) інші обставини (процесуальні витрати, причини й умови вчинення тощо).

Кандидат юридичних наук, докторант **Микола Коломойцев** (Україна) дослідив складні питання правового статусу адвоката, який надає правничу допомогу свідкові у кримінальному провадженні. Науковець наголошує на нормативній невизначеності цього статусу в національному Кримінальному процесуальному кодексі порівняно зі статусами захисника або представника потерпілого, що спричиняє теоретичні дискусії та практичні проблеми. Автор аналізує різні наукові думки щодо виду адвокатської діяльності, здійснюваної таким правником (захист, представництво або інший вид правничої допомоги), і обсягу його повноважень, та обґрунтовує позицію, що адвокат свідка не набуває похідного від свідка процесуального статусу та всіх його прав автоматично: його ключова функція — забезпечити реалізацію прав і законних інтересів свідка й запобігти порушенням його прав, тиску на нього або самовикриттю. Дослідник розглядає конкретні права адвоката, передбачені в нормативних документах, і вважає доцільним законодавчо закріпити статус адвоката свідка, однак критично оцінює ідею введення окремої фігури «правничого консультанта свідка» як такої, що сьогодні суперечить конституційним положенням про суб'єктів надання правничої допомоги.

У статті кандидата юридичних наук, докторанта **Віталія Усатого** (Україна) «Форми застосування спеціальних знань у розслідуванні господарських кримінальних правопорушень: можливість виокремлення непроцесуальної форми» обґрунтовано теоретичну та практичну доцільність виокремлення

непроцесуальних форм застосування спеціальних знань поряд із процесуальними під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Автор зауважує, що доказове значення мають лише результати процесуальних форм (експертиза, участь спеціаліста у слідчих діях, висновки спеціаліста у провадженнях щодо кримінальних проступків), і водночас доводить важливість непроцесуальних форм (консультації фахівців, довідки, попередні дослідження об'єктів, перевірки за криміналістичними обліками, опитування із застосуванням поліграфа). Науковець наголошує: хоча результати цих форм не можуть бути самостійними доказами або підґрунтям для них (щоб уникнути визнання доказів недопустимими), вони мають суттєве орієнтувальне значення для висунення та перевірки слідчих версій, планування розслідування, визначення доцільності призначення експертиз, особливо у складних господарських справах, де розуміння специфіки фінансових операцій потребує фахових консультацій.

У статті «Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою» кандидата юридичних наук, докторанта **Юрія Ковальова** (Україна) розроблено криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою. Автор аналізує різні підходи до класифікації злочинів, зокрема кримінально-правові та криміналістичні критерії, та обґрунтовує необхідність одночасного їх урахування. Основними класифікаційними критеріями науковець називає спосіб реалізації злочинного умислу контрабандистів та особливості предмета контрабанди, а також розглядає можливість поширення та перебування предметів контрабанди у вільному обігу. Додатковими критері-

ями дослідник вважає час, обстановку, місце вчинення, застосовані знаряддя та засоби, а також характеристики особи контрабандиста.

Кандидат юридичних наук, докторант **Євген Сун** (Україна) у статті «Елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених професійними учасниками правосуддя» наголошує на значенні криміналістичної характеристики як інформаційного підґрунтя методики розслідування злочинів, скоєних професійними учасниками правосуддя (суддями, прокурорами, слідчими, дізнавачами). Науковець підкреслює, що розроблення такої характеристики є нагальним завданням через недостатню вивченість цих злочинів у криміналістиці. Автор обґрунтовує ключові елементи структури криміналістичної характеристики й особливості механізму злочинної діяльності в цій сфері (спосіб та обстановку скоєння, особу злочинця, знаряддя та засоби вчинення, а також типові сліди). Дослідник зауважує, що такі елементи, як особа потерпілого та предмет посягання, мають факультативний характер, оскільки не всі злочини цієї групи безпосередньо посягають на конкретну особу або матеріальний об'єкт.

У статті «Протидія розслідуванню як змістовний компонент предмета криміналістики» кандидата юридичних наук, докторанта **Олександра Таркана** (Україна) досліджено явище протидії розслідуванню в контексті формування окремого криміналістичного вчення про таку протидію та її нейтралізацію. Науковець обґрунтовує потребу в розширенні системи криміналістичних учень і теорій з урахуванням післякримінальної діяльності суб'єктів кримінальних правопорушень. Дослідник наголошує на актуальності виокремлення криміналістичного вчення про проти-

дію розслідуванню з боку злочинців і потребу в нейтралізації такої протидії. Автор окреслює перспективи подальших досліджень, які передбачають розроблення, удосконалення й верифікацію ключових положень учення про протидію розслідуванню та її нейтралізацію (із урахуванням запитів і проблем правозастосовної діяльності).

Кандидат педагогічних наук, доцент, докторант **Олександр Євсюков** (Україна) присвятив наукову працю «Взаємозв'язок принципів судово-експертної діяльності та психологічної науки із завданнями судово-психологічних експертних досліджень» теоретико-правовому аналізу фундаментальних принципів судово-експертної діяльності, закріплених у Законі України «Про судову експертизу» (законність, незалежність, об'єктивність, повнота), та основних принципів психологічної науки (детермінізм, відображення, єдність психіки й діяльності, розвиток, системність). Автор обґрунтовує необхідність доповнення законодавства принципом верховенства права. Науковець докладно аналізує аспекти реалізації виокремлених принципів і на підставі інтегрованого підходу пропонує систему принципів саме для судово-психологічних експертних досліджень, що синтезує засади судово-експертної діяльності та психології, доповнюючи їх принципом професійної етики експерта-психолога.

Статтю «Огляд, пов'язаний з ексгумацією трупів тварин: теоретичні, правові й організаційні засади» доктора ветеринарних наук, професора **Івана Яценка** (Україна) присвячено комплексному аналізу проблемних питань і розробленню засад проведення ексгумації трупів тварин як слідчої (розшукової) дії. Автор наголошує на відсутності належного правового регламентування цієї процедури в чинній законодавчій

базі України, що спричиняє ризики для допустимості доказів у справах про жорстоке поводження з тваринами та ін. Дослідник пропонує авторське визначення поняття «ексгумація трупів тварин», окреслює об'єкти ексгумації (цілі трупи, рештки, плоди), фактичні підстави для проведення (необхідність нових досліджень, підозра на насильницьку смерть, суперечливі дані експертиз тощо). Науковець виокремлює стадії алгоритму проведення огляду, пов'язаного з ексгумацією, і докладно описує їхній зміст: від винесення постанови та визначення учасників (слідчий, прокурор, спеціаліст ветмедицини, поняті, фахівці Держпродспоживслужби) до технічного вилучення трупа, його огляду на місці, відбору зразків, складання протоколу, транспортування до експертної установи й подальшого поховання або кремації, а також пропонує доповнити вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство новою статтею, яка регламентувала б цю процедуру.

Наукові нотатки відкриває наукова праця **Романа Піднебенного** (США) «Порівняльний аналіз методів зламу смартзамків і їхньої криміналістичної експертизи в Україні та США», у якій розглянуто специфіку ринків смартзамків в обох країнах (популярні бренди, поширені методи автентифікації) і висвітлено основні методи зламу (від цифрових атак до традиційних механічних зламів). Дослідник окреслює проблеми криміналістичної експертизи зламу смартзамків в Україні, пов'язані із застарілим програмним забезпеченням і перебоями в електропостачанні, браком експертів із цифрової безпеки, відсутністю уніфікованих методик аналізу цифрових доказів, обмеженням доступом до спеціалізованого обладнання та недосконалістю законодавчої бази щодо електронних доказів.

Статтю «Електромагнітна зброя: судово-медична й балістична експертизи рейкотрона та гармати Гаусса» **Горкем Ардакана Тана** (Туреччина) присвячено дослідженню криміналістичних і балістичних аспектів новітніх видів зброї — електромагнітних, які послуговуються електромагнітними полями для прискорення снарядів до надвисоких швидкостей, що зумовлює їхню відмінність від традиційної вогнепальної зброї. Ключовою проблемою для криміналістики в експертизі таких видів зброї науковець називає відсутність типових слідів пострілу (хімічних залишків порошу, гільз). Автор аналізує технічні й фізичні властивості електромагнітної зброї, завдані нею ушкодження, методи її дослідження, а також потребу в змінах відповідних міжнародних і національних нормотворчих актів з питань поширення та дослідження цієї і подібної до неї зброї.

Анатолій Пугачов, Валерій Супрун і Руслан Нізамі огли Гусейнов (усі троє з України) у науковій праці комплексно аналізують причини виникнення пожеж у сучасних автотransпортних засобах і методики їх експертного дослідження. Автори зауважують високу пожежну небезпеку автотransпортних засобів через наявність у них значної кількості горючих матеріалів (пальне, мастила, пластик, гума, текстиль) і потенційних джерел запалювання (електрообладнання, система випуску відпрацьованих газів, елементи, що нагріваються від тертя), наводять статистичні дані про пожежі на транспорті та основні їх причини, поміж яких домінують несправності електромережі й паливної системи. Дослідники ретельно проаналізували механізми виникнення пожеж: коротке замикання, перегрів провідників, витік пального або інших рідин (антифризу, оливи) на розпечені деталі двигуна (колектор,

турбокомпресор), іскри під час дорожньо-транспортної пригоди, необережне поводження з вогнем під час ремонту. Особливу увагу науковці приділили диференціюванню ознак умисного підпалу (із застосуванням легкозаймистих рідин-інтенсифікаторів горіння) і пожеж, спричинених технічними несправностями. Наведено алгоритм огляду місця пожежі, методику визначення осередку загоряння за ступенем термічних пошкоджень різних зон (моторний відсік, салон, багажник), аналіз стану скління, електропроводки та ін. Окремо висвітлено специфічні ризики й особливості горіння літій-іонних акумуляторів в електромобілях і гібридах.

У статті «Складові саморобного запального приладу» **Михайла Кузьменка** (Україна) зауважено про відсутність чіткого визначення та опису складових саморобних запальних приладів у чинних методиках і довідковій літературі, що ускладнює проведення судових пожежно-технічних експертиз, зокрема визначення конкретного джерела запалювання, що призводить до ймовірних висновків або неможливості з'ясувати причину пожежі. Актуальність проблеми посилюється збільшенням випадків застосування саморобних запальних приладів в умовах воєнного стану. Автор диференціює складові таких пристроїв на основні (горюча речовина, прилад для займання) і додаткові (корпус, елементи живлення, вимикачі, датчики тощо), докладно розглядає типи горючих речовин (легкозаймисті рідини, піротехнічні склади) і пристрої для займання (механічні, електричні, хімічні, включно з годинниковими механізмами, мобільними телефонами) та зауважує, що визначення будови, взаємозв'язку і принципу дії цих елементів сприятиме розробленню методик їх дослідження та ефективні-

шому розкриттю злочинів, пов'язаних із підпалами.

В останньому розділі 38-го випуску наукового часопису «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» традиційно йдеться про знакові наукові події трьох перших місяців року. Редколегія підкреслює важливість участі науковців у всеукраїнських і міжнародних форумах, що, попри війну, свідчать про незламність української науки.

Щиро дякуємо авторам за їхній внесок, а також усім причетним до підготовки цього наукового видання! Запрошуємо до подальшої співпраці науковців і практиків із різних інституцій. Гарантуємо підтримку й розвиток наукового діалога. Переконані, що об'єднання зусиль є запорукою подальших наукових звершень!

Разом до Перемоги!
Слава Україні!

Сімакова-Єфремян, Е. (2025). Судово-експертна діяльність як складова боротьби із протидією правосуддю. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (38). С. 5—11. DOI: 10.32353/khrife.1.2025.01.